

грешкама, слабостима и пропустима. Оружана борба против окупатора у Црној Гори одвијала се успјешно, при чему је било пропуста, грешака и слабости, као и у осталим крајевима Југославије, зависно од објективних и субјективних фактора, па са тог аспекта треба обрађивати НОР и револуцију у Црној Гори, дајући тим грешкама праву мјеру и одређено мјесто, а не као што Туђман ради тражити и истицати само „грешке“ војнополитичког руководства у Црној Гори.

Гојко Вукмановић

ВЕЉО РАДОВИЋ — МАРИЈА ЦРНИЋ: ОРЈЕНСКИ ПАРТИЗАНСКИ БАТАЉОН, *Херцег-Нови 1961.*

Поводом двадесетогодишњице устанка и формирања Орјенског народноослободилачког партизанског батаљона, Општински одбор Савеза бораца народноослободилачког рата Херцег-Нови издао је књигу Веља Радовића и Марије Црнић *Орјенски партизански батаљон*. До сада је о Орјенском батаљону објављено више радова у виду мањих новинских написа, у којима су учесници евоцирали успомене и сјећања на ову партизанску јединицу или само епизоде из њеног дјеловања, затим чланака у историјским часописима и најзад успутних прегледа и осврта у другим радовима и већим дјелима.¹ Користећи се досад објављеним радовима, мемоарском грађом и сјећањима преживјелих учесника, аутори су на око 140 страна покушали да прикажу не само полугодишње дјеловање Орјенског НОП батаљона него и цјелокупни развитак народноослободилачког покрета у Боки Которској до краја маја 1942. године, односно до повлачења главнине партизанских снага из Црне Горе.

По доласку у нашу земљу италијански окупатор је имао у својим агресивним намјерама посебне планове са Боком Которском, која је чинила спону између Далмације и Албаније, односно природно залеђе Јадранском мору, за којим је италијанска иредента одувijek тежила. Осим тога Бока Которска је имала веома важан стратегијски положај и представљала је најподеснију ратну луку на јадранској обали, што су италијанска влада

¹ У запаженије објављене радове о Орјенском народноослободилачком партизанском батаљону спадају чланци Шпира Доклестића, *Орјенски батаљон*, (Историјски записи, Цетиње, бр. 3—4, 1948, 145—154 и бр. 5—8, 1948, 272—287) и Сава Оровића, *Орјенски батаљон* (Историјски записи, бр. 4—6, 1951, 199—215) и књига Батрића Јовановића, *Црна Гора у НОР и Социјалистичкој револуцији*, Београд, 1960, у којој је развитак народноослободилачког покрета у Боки Которској и Орјенски батаљон добио своје мјесто.

и врховна команда имали у виду. Због тога је влада фашистичке Италије одлучила да Боку Которску анектира и прогласи је провинцијом Котор (20. V 1941). Али тиме судбина народа Боке Которске није била запечаћена. Баш у то вријеме када се у Боки Которској — како каже један од хроничара Орјенског батаљона — италијанска солдатека, опијена лаким успјесима у априлском краткотрајном рату, почела забављати, када су зидови кућа, ограде и телеграфски стубови лијеplљени црним Мусолинијевим главама, фашистичким натписима *vinceremo*, када су се мијењали динари за окупаторске лире, натписи на радњама, имена па и савјести појединаца, Комунистичка партија Југославије је повела наше народе у непоштедну и одлучну борбу против нежељеног госта — окупатора.²

Народни устанак у Боки Которској имао је свој посебан ток, а његов почетак разликовао се од устанка у осталим крајевима Црне Горе, што је у књизи и наглашено. И док је у јулским данима устанак у највећем дијелу Црне Горе достигао пуну масовност, у Боки су извођене мање акције углавном диверзантског карактера. Када је прошла италијанска офанзива која се сручила на све крајеве Црне Горе подједнаком жестином, у другој половини августа почиње поново да се осјећа појачана активност устаника. Активност чланова КПЈ и герилаца одвијала се више на политичком плану, да би се крајем септембра и у октобру наставило са оружаним акцијама. Активност устаника у Боки у току августа и септембра била је усмјерена на формирање герилских одреда, а доста времена било је посвећено анализирању искустава из јулског устанка. Нарочито је била појачана политичка активност у току новембра, када је на партијској конференцији у Врбању (8—9. XI 1943) донијета одлука о формирању Орјенског народноослободилачког партизанског батаљона. Орјенски батаљон је добио задатак да дјелује на западном дијелу Боке, односно на подручју Мјесног комитета КПЈ Херцег-Нови. Формацијски батаљон је припадао Никшићком НОП одреду, али је самостално дјеловао. Број људства у њему је достигао и 800 бораца, тако да је по снази и јачини могао да се упореди са тадашњим партизанским одредима. У мају 1942. су постојала два орјенска батаљона, јер је био формиран и један ударни батаљон, који је представљао лакопокретну партизанску јединицу.

Вријеме од пола године постојања Орјенског батаљона било је испуњено свакодневним борбама и диверзантским акцијама против окупатора. Батаљон је извојевао 14 значајних побједа над окупатором у којима му је, како наводе аутори, избачено из строја око 1.600 војника, подофицира и официра, уз сопствене губитке: 26 мртвих и 22 рањена бораца.

² Шпиро Доклестић, н. д., 146.

Од оружаних акција, које су у књизи добиле важно мјесто, што је и разумљиво, значајније су: на Лупоглаву (3. XII 1941), гдје су његови борци доживјели своје прво ватрено крштење, затим на Церовику (7. XII 1941), гдје је непријатељ имао 126 мртвих и рањених, затим на Бјелогини, Убаљској планини, код Мориња, у Мокринама (Метериз), на Илиници. Још већа пobjеда је на Јеремији (28. II 1942), гдје је око 50 бораца из Марињског и Убаљског вода успјело да разбије јаке непријатељске снаге које је подржавало 98 артиљеријских оруђа и да им избаци из строја 252 војника. По броју изведених акција и њиховом резултату Орјенски батаљон је стекао признање једног од најборбенијих и најактивнијих партизанских батаљона на подручју Главног штаба НОП одреда за Црну Гору и Боку. Свакако да су томе допринијели и географско-стратегијски положај терена на коме је дјеловао, непрестана активност непријатеља на његовом терену, али више од свега висока свијест бораца и руководиоца овога батаљона и њихова спремност да се боре за ослобођење свога народа.

Осим оружаних акција, борци Орјенског батаљона су извели 27 мањих акција и диверзија на окупаторске објекте и комуникације. Међу овим акцијама било је веома смјелих подухвата гдје су орјенски партизани упадали изненада на окупирану територију. Ове акције су значиле много, како због дизања морала становништву које се налазило на окупираној територији, тако и због деморалисања непријатеља, који се више није осјећао сигурним чак ни у својим утврђеним гарнизонима.

Орјенски батаљон је водио борбе и у савјесту других — сусједних јединица, као напр. граховских, бањских и цуцко-ћеклићких партизана. Он је дјеловао не само на подручју Боке већ и на територији Грахова, Конавала, Херцеговине итд. Он је из својих редова издвајао руководеће кадрове, а понекад и комплетне јединице, и слао их тамо гдје је то изискивала потреба.

Приликом повлачења главнине партизанских снага из Црне Горе, Орјенски батаљон се нашао у тешкој ситуацији. Због слабе везе предузео је извлачење својих снага у јачини од 130 бораца у посљедњи час, и то у правцу јужне Херцеговине гдје у том моменту више није било партизанских снага. Због тога Штаб батаљона у селу Сланом доноси 28. маја одлуку о расформирању.

Аутори су навели објективне и субјективне факторе који су утицали на доношње овакве одлуке. И поред тога што је тешко дати објективну и исправну оцјену о једном догађају кад нема сачуваних аутентичних докумената који би га више осветлили, аутори су се смјело упустили у давање оцјене о овом судбоносном догађају.

Иако је расформирањем Орјенског батаљона народ Боке Которске преживљавао тешке тренутке, народноослободилачки

покрет у овом крају није престао да постоји. Једно вријеме су дјеловале малобројне герилске групе, али после капитулације Италије у Боки се поново разгоријева пламен ослободилачке борбе. Народ масовно приступа НОП-у, формирају се поново партизански батаљони, а 5. X 1944. године формира се I бокељска бригада, преко које народ Боке Которске даје свој допринос коначном ослобођењу наше земље.

У овој књизи Орјенском НОП батаљону аутори су посветили нешто више од једне трећине, гдје је на непуних 50 страна хронолошки дат преглед оружаних и диверзантских акција од формирања батаљона почетком децембра 1941. до његовог расформирања. Преостале двије трећине обрађују географски положај, стратегијски значај и историјску прошлост Боке Которске, априлски рат, окупацију и анексију, припреме за устанак, стање у партијској организацији уочи 13. јула 1941. године и прве акције; даје се преглед италијанских извјештаја о ситуацији, затим се обрађује период од августа до новембра, акције позадинаца на окупираној територији, народноослободилачки одбори и њихови задаци, Острошка скупштина, активност омладине и допринос жена НОП-у. У дијелу до устанка аутори обрађују Боку у цјелини, а после устанка углавном дају приказ развитка НОП-а у западној Боки. Књига је подијељена на два периода: од априлског рата до формирања Орјенског батаљона, и други, до расформирања батаљона 28. маја 1942. године, а садржи 20 мањих поглавља.³

Неоспорно да ова књига представља користан рад и заслужује читаочеву пажњу. Ова књига у извјесном смислу представља компилацију досадашњих радова и написа о Орјенском народноослободилачком партизанском батаљону, допуњених једним бројем нових изјава преживјелих учесника, док једним дијелом представља покушај да се пође даље и прикаже шире развитак народноослободилачког покрета у Боки Которској у периоду 1941—1942. године (у чему се само дјелимично успјело). Она представља досад најобимнији рад ове врсте који третира ово питање. Али она, истовремено, има и озбиљних недостатака. Неке од њих ћемо истаћи због тога што су аутори имали претензију да дају научну обраду овом проблему. Начин интерпретирања извора, коришћења литературе и уопште метод рада умногоме одударају од научног метода. У недостатке рада истичемо и настојање да се подражава метод неких аутора коришћење литературе, блиских по стилу и начину изражавања, и то баш тамо гдје је извјесно да метод није добар. Гледано у цјелини, овај рад ни у ком случају не лишава могућности другог аутора који

³ У књизи је објављено 27 фотографија народних хероја бивших припадника Орјенског батаљона, истакнутих руководилаца, објеката на терену, гдје су вођене борбе и одржани значајни састанци, и фотокопија докумената.

мисли да пише о овом питању да да једну нову, свестранију и дубљу обраду народноослободилачког покрета у Боки Которској, не само у овом периоду него до краја рата. Напротив, за тим се и даље осјећа потреба.

На крају истичемо корисну иницијативу издавача да објави дјело које обрађује развитак народноослободилачког покрета у једном крају, али бисмо истовремено ставили приговор због ограничавања времена ауторима, што се неминовно морало одразити на квалитет рада.

Радоје Пајовић

Др МИХАЈЛО ОГРИЗОВИЋ, ПРОСВЈЕТНИ И КУЛТУРНИ РАД
С ОДРАСЛИМА У ХРВАТскоЈ ЗА НОБ-е, *Загреб 1960.*

Културно-просвјетна активност је једна од врста многу-струке дјелатности народноослободилачких одбора и друштвено-политичких организација, која је утражњавана на ослобођеној територији за цијело вријеме народноослободилачког рата и народне револуције. Та активност је, заправо, почела са почетком устанка, односно са стварањем прве ослобођене територије, даље се развијала и разгранавала, преживљавала повремене осцилације — све у вези са војничким успјесима народноослободилачког покрета у земљи. Ма колико да су објективни услови били чак и веома тешки, чињеница је да је културно-просвјетни рад на ослобођеној територији био у сталном успону.

Па ипак, наша досадашња историографија овој врсти дјелатности тако рећи уопште није поклонила пажњу. У публикацијама са тематиком ослободилачког рата и народне револуције, чак ни узгредно се није обрађивало питање културно-просвјетне дјелатности за вријеме народноослободилачког рата. Утолико је књига др Михајла Огризовића — *Просвјетни и културни рад с одраслима у Хрватској за НОБ-а* — значајнија. Она у неку руку представља пионирски потхват ове врсте. На готово 200 страна Огризовић даје преглед развоја културно-просвјетног рада и живота на ослобођеној територији Хрватске у времену од 1941—1945. године, указујући на услове и облике рада, на сталну бригу највиших органа власти и, на крају, на резултате који импресионирају.

Композицијски, књига др М. Огризовића је састављена из три дијела: од почетка народног устанка до Првог засједања Земалског антифашистичког вијећа народног ослобођења Хрватске (ЗАВНОХ) (22 стране), од Првог до Трећег засједања ЗАВНОХ-а (22—47. стр.), од Трећег засједања ЗАВНОХ-а до ослобођења (47—123). Као посебан прилог штампани су важнији документи